

Сусліна І.В.

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри іноземних мов,

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

МОДЕЛЬ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ РОЗВИТКУ СТУПЕНЕВОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Стаття містить теоретичне обґрунтування моделі системного аналізу розвитку ступеневої педагогічної освіти в регіонах України у контексті історичного, соціального і педагогічного аспектів.

The article deals with the model of system analysis of multi-level pedagogical training development in the regions of Ukraine regarding historical, social and pedagogical aspects.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Дослідження процесу розвитку ступеневої педагогічної освіти у регіонах України є актуальним завданням сучасної теорії професійної підготовки фахівців, оскільки дозволяє не тільки виявити основні закономірності зазначеного процесу, що визначають динаміку його стану, але й на цій основі визначити подальші перспективи формування кадрової політики в освітній сфері, виявити потенційні можливості інтегрування вітчизняної освіти у загальноєвропейський освітній простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні аспекти зазначеної проблеми знайшли висвітлення у дослідженнях вітчизняних науковців: особливості ступеневої підготовки педагогів початкової ланки освіти (М. Дарманський [1]), система ступеневої практичної підготовки майбутніх вихователів (Л. Машкіна [2]), науково-методичне забезпечення ступеневої освіти (Ю. Андріяно), система навчання іноземних мов в умовах ступеневої освіти (Н. Бражник, С. Ніколаєва, О. Петрашук [3]) та ін. Однак, питання системного аналізу розвитку ступеневої педагогічної освіти у регіонах України не було предметом спеціальних педагогічних досліджень, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Мета статті: на основі аналізу теоретичних джерел та тенденцій розвитку регіонального освітнього простору обґрунтувати модель системного аналізу розвитку ступеневої педагогічної освіти у регіонах України.

Виклад основного матеріалу. Як продемонстрував аналіз теоретичних джерел система педагогічної освіти в Україні за останні роки пройшла крізь цілий ряд реформаційних змін. В Україні на сьогодні склалося три види

учительської освіти, які незалежно від сучасної трансформації ВНЗ, формують три досить відмінні між собою за ознаками типи вчителів.

Це, по-перше, учитель, який навчався в педагогічному училищі і навіть після завершення освіти в класичному університеті чи в педагогічному ВНЗ не втрачає набуті в училищі специфічні якості. Вони визначаються передусім тим, що до педагогічного училища здебільшого вступає молодь, яка свідомо обирає нелегку вчительську професію. Майже всі випускники училища навчаються далі на стаціонарних відділеннях у ВНЗ III-IV рівнів акредитації. По-друге, це учитель, який навчався у педагогічному інституті (університеті). І по-третє, учитель, який здобув освіту у класичному університеті. У 2000 р. ці категорії вчителів в Україні знаходилися приблизно у такій пропорції: 10 % / 80 % / 10 % [4]. Дослідження проблеми освітнього цензу вчительства виявило, що у той же період освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст» мали лише близько 80 % вчителів. Серед вчителів початкових класів цей показник становив близько 60 %, серед вихователів дошкільних закладів освіти – близько 20 %. Такий стан склався внаслідок недосконалості механізму традиційної педагогічної освіти. Система післядипломної педагогічної освіти не забезпечувала стандартизацію та індивідуалізацію змісту і форм професійного удосконалення вчителя і, як правило, організаційно та змістовно не узгоджувалася з його базовою підготовкою. Відсутність вищої педагогічної освіти (рівень «спеціаліст») поставила таких учителів у дещо «меншопартісне» становище порівняно зі своїми колегами. Вони не мали можливості здобувати вищі категорії у процесі систематичної п'ятирічної атестації і, як наслідок, їхня заробітна платня була невисока, рівень пенсійного забезпечення – низьким.

Проте вже після 2000 р. важливою тенденцією стало підвищення рівня педагогічної освіти – частка тих, хто здобував вищу педагогічну освіту у вузах III і IV рівнів акредитації, в цілому зросла [5]. У 2006 р. у середньому конкурс заяв на місця державного замовлення у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, підпорядкованих МОН, відповідно зріс із 3,3 до 3,4 заяви. У вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації-зменшився з 2,4 до 2,3 заяви [6].

Стосовно вчителів початкової школи, як зазначає В. Луговий, зростання їхньої частки із зазначеною вищою освітою уповільнилося (зараз ця частка – 57,2 %). Це пов'язано з сильною конкуренцією з боку педучилищ, які випускають велику кількість даних педагогів. Характерною у цьому плані є ситуація, що склалася у м. Києві, де робота педінституту значною мірою «шунтується» трьома педучилищами. Частка вчителів-початківців з 4-5-

річною вищою освітою тут протягом двадцяти років законсервована на межі 60-65 %.

Крім того, для регіонів, у яких не здійснювалась дана вузівська освіта вчителів початкових класів (Закарпатська, Чернівецька області та Республіка Крим), стійко зберігається і навіть збільшується (Закарпаття) суттєве відставання від середньореспубліканської частки цих працівників з вищою освітою III і IV рівнів акредитації. Важливо, що сусідня з Чернівецькою Івано-Франківська область, педінститут якої мав спеціальність «Педагогіка і методика початкового навчання», протягом двох десятиріч далеко випередила свого чернівецького аналога, хоча починали обидві області з однакових показників. Те ж стосується Чернігівської області, в якій розглянутий параметр досяг 76 %. Знову ж таки, характерно, що відкриття в 1991 р. у Чернівецькому університеті у комплексі з педучилищем такої підготовки на прискорених засадах одразу виправило становище.

Тобто майже двадцятирічний період (1970-1992 рр.) не ліквідував диференціацію областей за забезпеченістю початкової школи педагогами з 4-5-річною вищою освітою: якщо виключити з розгляду м. Київ, то відсотковий інтервал розбіжності зріс з 19,4 у 1970 р. до 42,4 у 1992 р. Отже, діє тенденція регіональної залежності у підвищенні освітнього рівня суб'єктів педагогічної діяльності. Також існує тенденція збереження розриву між забезпеченістю вчителями з повною вищою освітою міських і сільських шкіл на користь міста.

Хоча випуски вчителів з повною вищою освітою, що викладають малювання і креслення, музику і співи, фізичну культуру та працю, зросли, їхня питома вага серед загальної кількості педагогів даної категорії у 1992 р. зменшилась до 70,1 %. Це свідчить насамперед про недостатність темпів збільшення їхньої підготовки у вузах порівняно з потребами» [5, 159-160].

З метою усвідомлення тенденцій, що відбуваються, вироблення перспектив подальшого розвитку освіти вчителів, а також відповідно до поставленого завдання дослідження було розроблено модель системного аналізу розвитку ступеневої педагогічної освіти у регіонах України (поняття «модель» у широкому розумінні означає «будь-яке зображення, опис, схему якогось об'єкта, процесу чи явища» [7]).

Відповідно до одного з останніх фундаментальних навчальних посібників з психології розвитку [8] і філософського енциклопедичного словника [9] дефініцію «розвиток» можна охарактеризувати як якісне перетворення системи на основі змін, які відбуваються протягом певного періоду часу в результаті внутрішніх процесів, здійснюваних у системі, і

впливів середовища.

У зв'язку з цим ми розглядаємо такі аспекти розвитку ступеневої педагогічної освіти у регіонах України: історичний, соціальний і педагогічний, спираючись на комплексний системний аналіз (див. рис. 1).

Відомий фахівець у питаннях ефективності педагогічних досліджень Ю. Бабанський відзначав, що системний цілісний підхід до вивчення будь-яких педагогічних явищ повинен бути свідомо застосований кожним ученим, певним чином аргументований і використаний на всіх наступних етапах дослідження [10]. Такий аналіз дозволить забезпечити більш цілісний підхід до характеристики складу й структури досліджуваних понять шляхом всебічного охоплення компонентів системи; виділити показники, що найбільш повно відбивають сутність досліджуваного поняття; конкретніше описати ознаки основних компонентів складу досліджуваного явища, а також їхні основні, головні цілісні властивості; виявити критерії ефективності й рівні функціонування явища; описати умови функціонування системи.

Наша модель, побудована з урахуванням цих вихідних позицій, включає системно-історичний, системно-функціональний і системно-структурний рівні розгляду. Системно-історичний підхід передбачає виявлення основних закономірностей у розвитку ступеневої педагогічної освіти у регіонах України. У цьому випадку ми виходимо з того, що під закономірністю в суспільних явищах розуміється об'єктивно існуючий, необхідний, повторюваний істотний зв'язок явищ життя або етапів процесу, що характеризує їхній поступальний розвиток. Закономірність виражає певний порядок причинного, необхідного й стійкого зв'язку між явищами й властивостями об'єктивного світу, причому зміни одних з них викликають цілком певні зміни інших.

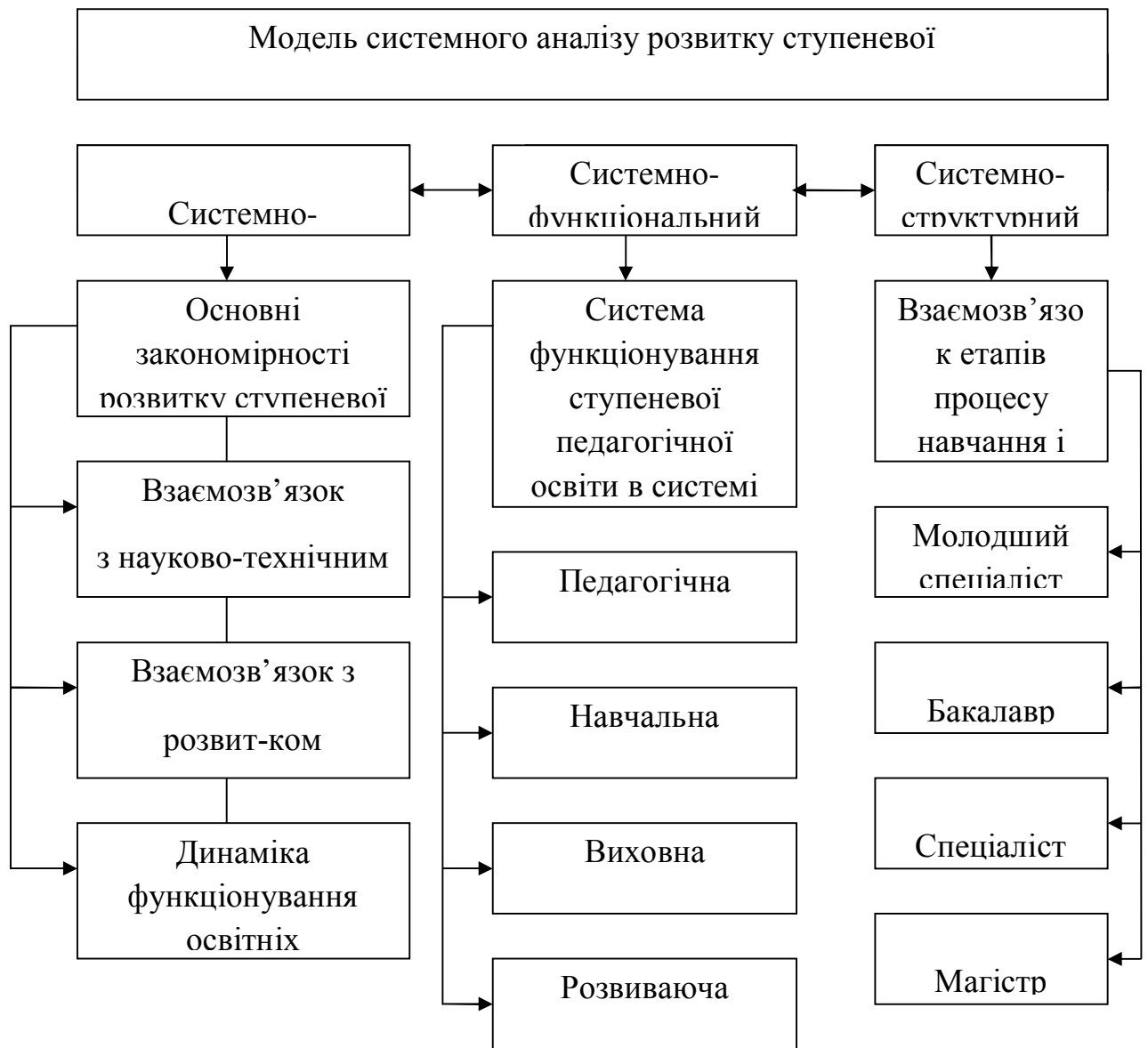

Рис. 1. Модель системного аналізу розвитку ступеневої педагогічної освіти у регіонах України

Розглянуті нами закономірності зумовлені науково-технічним прогресом, розвитком соціальних процесів у суспільстві й динамікою функціонування освітніх структур.

Вплив науково-технічного прогресу на розвиток системи освіти пов'язаний з тим, що досягнення науки й техніки в першу чергу дозволяють вносити корективи в його інформаційне та навчально-методичне забезпечення, що дає поштовх подальшому розвитку самої освіти. У педагогічній освіті такі зміни відбувалися завдяки використанню комп'ютерної техніки в навчально-виховному процесі, а також мультимедійної, аудіо- та відеоапаратури, що сприяло еволюції освітнього процесу загалом.

Соціальний рівень розвитку суспільства створює передумови для розширення або звуження попиту, створення й поширення нових педагогічних спеціальностей, підготовки й перепідготовки кадрів, сприяє розвитку педагогічної освіти як складової частини освіти суспільства, визначає

необхідність наукового обґрунтування освітніх систем.

Динаміка функціонування освітніх структур передбачає зміни характеру взаємозв'язку між педагогічними навчальними закладами, центральними та регіональними державними органами управління освітою, науково-методичними установами, громадськими організаціями на різних етапах розвитку ступеневої педагогічної освіти у регіонах України. Виявлено, що істотна перевага в централізованому керуванні ними державними органами меншою мірою сприяє її розвитку, ніж його оптимальне сполучення з регіональним. Перспективним є розвиток нових організаційних форм ступеневих педагогічних закладів, що функціонують на регіональному рівні.

Системно-функціональний підхід дозволяє розкрити специфіку функціонування ступеневої педагогічної освіти в освітній системі України загалом у зв'язку з її цілями й завданнями, які сформульовані в Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір, затверджених Наказом МОН України № 998 від 31.12.2004 р. [11].

Метою розвитку педагогічної освіти є створення такої системи педагогічної освіти, яка на основі національних надбань світового значення та усталених європейських традицій забезпечує формування педагогічних працівників, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, реалізовувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, що спрямовується на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних потреб, а також потребу бути конкурентоспроможними на ринку праці.

Основними завданнями розвитку педагогічної освіти визначено: забезпечення професійно-особистісного розвитку майбутнього педагога на засадах особистісної педагогіки; приведення змісту фундаментальної, психолого-педагогічної, методичної, інформаційно-технологічної, практичної та соціально-гуманітарної підготовки педагогічних та науково-педагогічних працівників до вимог інформаційно-технологічного суспільства та змін, що відбуваються у соціально-економічній, духовній та гуманітарній сфері, у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах; модернізація освітньої діяльності вищих педагогічних навчальних та наукових закладів, які здійснюють підготовку педагогічних і науково-педагогічних працівників, на основі інтеграції традиційних педагогічних та новітніх мультимедійних навчальних технологій, а також створення нового покоління дидактичних засобів; запровадження двоциклової підготовки педагогічних працівників за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра і магістра; вдосконалення системи відбору молоді на педагогічні спеціальності, розширення цільового прийому та запровадження підготовки вчителя на основі договорів;

удосконалення мережі вищих навчальних закладів та закладів післядипломної педагогічної освіти з метою створення умов для безперервної освіти педагогічних працівників.

Педагогічна спрямованість визначає зміст професійної теоретичної і практичної підготовки майбутніх освітян, формування відповідних знань навичок та вмінь, а також особистісних якостей, що є основою для успішної педагогічної діяльності (любов до дітей, пізнавальний інтерес, здатність до саморозвитку, комунікабельність і т.ін.).

Навчальна спрямованість передбачає не тільки набуття певного обсягу спеціальних знань, але й вироблення вмінь аналізу, синтезу, порівняння, здатності самостійного пошуку та обробки інформації.

Виховна спрямованість є запорукою формування моральних якостей особистості майбутнього вчителя, його громадянської позиції, а також вироблення вмінь розвитку зазначених феноменів у своїх вихованців.

Розвиваюча спрямованість надає можливості майбутнім педагогам зрозуміти необхідність всебічного особистісного розвитку, інтеграції власних і планетарних знань, підходів та розумінь.

Системно-структурний підхід забезпечує можливість простеження взаємозв'язків різних етапів процесу професійної підготовки майбутніх учителів на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях: «молодший спеціаліст», «бакалавр», «спеціаліст», «магістр».

У дослідженнях розвитку ступеневої педагогічної освіти у регіонах України доцільно, на наш погляд, спиратися на такі методологічні принципи (Б.С. Гершунський, С.І. Гессен, В.А. Моляко, М.Н. Скаткін,):

1. Принцип системності й комплексності, відбитий у наведеній моделі. З погляду системного підходу дотримуються його основні позиції: виділення системоутворюючого фактору, наявність окремих елементів системи, їхнє структурування, наявність зовнішніх зв'язків і генезис системи.

2. Процесуальний – принцип, у руслі якого умови розвитку ступеневої педагогічної освіти у регіонах України розглядаються не як застиглий конгломерат певних позицій, а у взаємозумовленості з динамікою навколишнього середовища, її характером і конкретними особливостями.

3. Принцип конфліктності, який передбачає наявність можливих суперечностей, що виникають у процесі розвитку.

4. Принцип виховуючого впливу, який потребує виявлення виховного потенціалу ступеневої педагогічної освіти у регіонах України в плані реалізації ідей професіоналізації й позитивної самореалізації.

5. Принцип прогноуючого розвитку, тобто орієнтація на перспективу.

Висновок. Системно-структурний підхід до побудови моделі системного аналізу ступеневої педагогічної освіти у регіонах України з

урахуванням визначених принципів дозволяє розглядати її з позицій цілісності, прогностичності й чутливості до змін середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дарманський М.М. Ступенева підготовка педагогів початкової ланки освіти // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Зб. наук. пр. / За ред. І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало. – Ч. 2. – К., 2001. – С. 60-66.
2. Машкіна Л.А. Особливості системи ступеневої практичної підготовки майбутніх вихователів // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Зб. наук. пр. / За ред. І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало. – Ч. 2. – К., 2001. – С. 81-90.
3. Ніколаєва С.Ю., Петрашук О.П., Бражник Н.О. Ступенева система освіти в Україні та система навчання іноземних мов // Бібл. журналу «Іноземні мови». – Вип. 1. – 1996. – 86 с.
4. Система педагогічної освіти та педагогічні інновації // Олійник В., Болюбаш Я. та ін. – Київ, 2001.
5. Луговий В.І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку / За заг. ред. акад. О.Г. Мороза. – К.: МАУП, 1994. – 196 с.
6. Рівний доступ до вищої освіти – важливий фактор довіри суспільства // Матеріали до доповіді Міністра освіти і науки України С.М. Ніколаєнка на підсумкової колегії Міністерства освіти і науки з питання «Забезпечення якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства», м. Харків 1-2 березня 2007 рік <http://www.i-job.ru/news3661.html>.
7. Советский энциклопедический словарь. – М., 1983. – С. 816.
8. Грейс Крайг. Психология развития. – СПб.: «Питер», 2000.
9. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1989. – 815 с.
10. Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований. – М.: Педагогика, 1982. – 255 с.
11. Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір // Наказ МОН України № 998 від 31.12.2004 р.